

Ставлення студентської молоді до тероризму

Олександр Дроздов,

старший викладач кафедри психології
Чернігівського державного педагогічного університету
ім. Т. Шевченка

Актуальність дослідження проблем, які так чи інакше пов'язані з явищем тероризму, не потребує багато доказів, адже найпереконливішим аргументом тут виступає саме життя. І хоча масове поширення тероризму, на щастя, обійшло Україну, на відміну від деяких інших регіонів світу, аксіомою є те, що жодна країна не застрахована від цього лиха.

Постановка проблеми

Феномен тероризму розглядається сучасними дослідниками в кримінологічному, політологічному, соціологічному, психологічному аспектах. Не відкидаючи важливості багатопланового підходу до цієї досить складної проблеми, зауважимо, що саме соціально-психологічний аналіз цього явища є одним з найважливіших та перспективних, адже дії терористів є різновидом агресивної поведінки, а їх мотиви часто пов'язані з певним світоглядом, ціннісними орієнтаціями тощо.

Серед різних аспектів проблеми тероризму варто виділити проблему ставлення молоді до цього явища. Актуальність таких досліджень обумовлюється двома основними моментами. По-перше, відомо, що певна частина підлітків та юнаків схильна до радикальних та екстремістських поглядів, а іноді і дій. Так, переважна більшість учасників "студентської революції" у Франції у травні 1968 року перебувала під впливом анархічних та троцькістських ідей [1]. Пояснити це можна тим, що екстремізм має багато спільного з інфантилізмом, властивим багатьом підліткам і юнакам. Екстремістська свідомість характеризується імпульсивністю, конфліктністю, внутрішньою напругою, деструктивністю, нетерпимістю, тяжінням до гострих відчуттів [5]. У морально-психологічному плані типовим портретом екстреміста є такий: "Він молодий, у нього є бажання ризикнути, він здатний переступити через моральні перепони. Його характер ще не склався повністю, і його незрілість робить його схильним до сприйняття екстремістських переконань та групової моралі" [5, с. 277]. Тому фахівці з проблем тероризму не випадково

розглядають екстремізм як передумову тероризму. Так, Д. Ольшанський описує ланцюг “радикалізм – екстремізм – фанатизм – фундаменталізм – тероризм” [4].

З вищезазначеного випливає другий момент, який обумовлює актуальність вивчення зв'язку “молодь – тероризм”. Полягає він у тому, що саме молоді люди становлять переважну більшість членів терористичних угруповань. При цьому досить суттєвою частиною цієї молоді є саме студенти. Так, за деякими даними, терористичні організації різних політичних напрямків на 40 – 50 % складаються із студентів у віці 17 – 26 років [9]. Дослідник проблем тероризму Є. Кожушко відзначає, що саме молоді люди, не старші 30 років, з вищою або незакінченою вищою освітою, які походять з середніх або вищих соціальних верств, складають соціальну базу так званого лівого тероризму, який набув особливого поширення в другій половині ХХ століття в країнах Латинської Америки та Західної Європи [3].

Зазначимо, що вказана тенденція стосується не лише сучасності. Серед осіб, притягнутих до суду за терористичну діяльність у царській Росії в 1880-х роках, 38,3 % були студентами. Студенти (або колишні студенти) часто очолювали терористичні угруповання (О. Желябов, Д. Каракозов, Б. Савинков, І. Каляєв та інші) [6].

Причиною цього феномена можна вважати те, що студентство, в силу специфіки своєї діяльності, виступає найбільш політизованою частиною молоді. Вивчення філософських, соціологічних, політологічних та економічних дисциплін утворює підґрунтя для засвоєння (а іноді й створення) молоді людиною певних екстремістських ідеологій, які потім спрацьовують в ролі мотиваційного механізму терористичної діяльності, а також як механізм виправдання своїх дій. Біографії відомих постатей терористичного руху – яскравий приклад того, що студентство було і є однією з основних кадрових баз терористичного руху. Так, один з засновників ОУН Степан Бандера, засуджений 1934 року польською владою за терористичний акт проти міністра Б. Перацького, був на той час студентом агрономічного факультету львівської “Політехніки” (зазначимо також, що з 12 осіб, які проходили в цій справі, 9 були студентами або випускниками університетів) [8]. Засновник італійських “червоних бригад” Ренато Курчо навчався на факультеті соціології університету Тренто [3]. Одна з лідерів західнонімецького терористичного угруповання РАФ Ульріка Майнгоф закінчила філософський факультет Марбурзького університету [9]. А офіційний “терорист № 1” сучасності Усама бен-Ладен – випускник факультету економіки та менеджменту ісламського університету імені короля Абдель Азіза в Джідді [4].

Результати досліджень російських соціологів свідчать про тенденцію поширення серед сучасної молоді (зокрема, серед студентства) екстремістських ідей різного типу, зростання популярності постатей на зразок Че Гевари, Т. Нерпі (теоретика “червоних бригад”) і т. ін. [7].

Слід зазначити, що вказані тенденції стосуються і певної частини української молоді (прикладом може бути соціальний склад УНА – УНСО та схожих екстремістських угруповань, основу яких складає учнівська і студентська молодь). В цілому, за даними вітчизняних соціологів, 6 % опитаних молодих людей віком до 22 років підтримують ідею створення незаконних збройних формувань як форми виявлення політичного протесту (в середньому по Україні – 2 % опитаних) [2]. Цифра начебто невелика, але не слід забувати, що ці кілька відсотків у певних ситуаціях можуть проявити більшу політичну активність, ніж вся інша “законослухняна” молодь. Все зазначене, на наш погляд, зумовлює необхідність відповідних соціально-психологічних досліджень серед студентства.

Метою проведеного емпіричного дослідження було вивчення ставлення сучасної студентської молоді до явища тероризму, виявлення зв’язку цих атитюдів з певними демографічними та особистісними характеристиками.

Об’єктом дослідження були соціальні установки студентів до тероризму. **Предметом** його виступали складові цих установок, а саме: інтелектуальний компонент (що піддослідні знають про тероризм), емоційний (як ставляться до нього) та поведінковий (оцінка потенційної готовності взяти участь у підготовці або здійсненні терористичного акту), а також зв’язок цих установок зі статтю та рівнем агресивності.

Методика та організація дослідження

Емпіричне дослідження охоплювало студентів 3-го курсу історичного факультету Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка, які навчаються за спеціальностями “Історія та психологія” і “Психологія”. Загальна кількість піддослідних складала 63 особи (з них 21 чоловічої та 42 жіночої статі).

Для проведення дослідження було обрано методи анкетування і психодіагностичного тестування. Перший метод дозволяв вивчити соціальні установки студентів щодо тероризму. Піддослідним пропонувалась авторська анкета, яка містила 8 закритих запитань, що торкалися: 1) оцінки серйозності тероризму як проблеми сучасності, 2) оцінки певних насильницьких дій як терористичних, 3) оцінки конкретної події – терактів у США 11 вересня 2001 року, 4) загальної оцінки тероризму, 5) оцінки мотивів, якими можна виправдати дії терористів, 6) оцінки соціальних санкцій за теракти, 7) оцінки (прогнозу) власної готовності взяти участь у підготовці/здійсненні теракту. Для виявлення рівня агресивності піддослідних була використана проективна методика “Тест руки” Вагнера. Для підвищення рівня достовірності відповідей все дослідження проводилось анонімно.

Результати дослідження та їх узагальнення

Одержані дані були піддані стандартній процедурі математико-статистичного аналізу з залученням комп'ютерної програми "ОСА". Поряд із загальними результатами вираховувались результати чоловічої (Ч) та жіночої (Ж) підгруп, а також студентів, які мають рівні агресивності нижче середнього групового значення (АНС), середній (АС) та вище середнього (АВС)¹. Результати дослідження наведені в комплексних **таблицях 1 – 7**. Крім того, окремо вираховувались результати тих респондентів, які дали позитивну відповідь щодо потенційної можливості взяти участь в організації або здійсненні теракту.

Таблиця 1

Відповіді на запитання

"Наскільки серйозною проблемою для сучасного світу є тероризм?"

Варіанти відповідей	Групи піддослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Це серйозна проблема, яка загрожує абсолютно всім країнам	60	48	67	75	64	33
Це серйозна проблема лише для деяких країн та регіонів	24	29	21	0	22	44
Це звичайна проблема кримінальної злочинності	6	5	7	0	8	0
Це проблема, яку дуже перебільшують та роздувають	10	20	5	25	6	22

Аналіз відповідей на запитання щодо оцінки серйозності проблеми тероризму виявив, що більшість опитаних студентів усвідомлює всю небезпеку цього явища. Майже дві третини опитаних вважають тероризм глобальною проблемою сучасності. При цьому, майже всі респонденти більш-менш розуміють специфіку цього виду насильства, не зводячи його до звичайного кримінального злочину. Але відповіді на цей пункт залежать від таких факторів, як стать та рівень агресивності. Можна побачити, що оцінка небезпеки тероризму серед юнаків та високоагресивних осіб є дещо м'якшою, ніж серед інших груп.

Відповіді на запитання щодо оцінки певних дій як терактів виявили певні цікаві тенденції. Переважна частина опитаних студентів асоціює здійснення теракту із захопленням заручників або вибухом. Причиною цього, можливо, є те, що саме ці види злочинів одержали широке поширення в сучасному світі і, відповідно, висвітлюються в засобах масової інформації. Дуже невелика частка респондентів оцінює вбивство

¹ Середнє групове значення коефіцієнту агресивності дорівнювало $-1,6 \pm 2,0$. Відповідно, до групи АНС входили значення від -5 та менше, до групи АС – від -4 до 0 , до групи АВС – від 1 та більше.

Таблиця 2

Відповіді на запитання “Як ви вважаєте, які дії з нижченаведених можна оцінити як тероризм?”

Варіанти відповідей	Групи піддослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Навмисне вбивство політичного лідера у своїй країні	29	43	21	25	32	11
Навмисне вбивство політичного лідера ворожої країни	25	29	24	25	30	0
Навмисне вбивство представника влади, чиновника, у своїй країні	8	24	0	25	4	22
Навмисне вбивство представника ворожої (окупаційної) влади	16	14	17	0	18	11
Навмисне вбивство військовослужбовця ворожої (окупаційної) влади	13	14	12	25	12	11
Захоплення заручників (у своїй країні) та висування певних вимог	84	95	79	100	82	89
Захоплення заручників (у ворожій країні) та висування певних вимог	79	71	83	100	84	44
Вибух у бататолюдному місці у своїй країні	84	95	79	100	80	100
Вибух у бататолюдному місці у ворожій країні	78	76	79	75	80	67

представника влади як прояв тероризму, що, можливо, пов’язане із наявністю в суспільстві певної антипатії до влади. У цілому можна помітити, що як прояви тероризму оцінюються насамперед дії, жертвами яких стають звичайні громадяни, а не представники влади. Слід також відзначити, що відповіді студентів на цей пункт анкети корелюють зі статтю та рівнем агресивності. Цікаво, що жінки менше вважають за прояв тероризму вбивство представників влади різного рівня, ніж чоловіки. Така ж тенденція простежується і щодо захоплення заручників та вибухів у своїй країні (цікаво, що по відношенню до аналогічних дій у ворожій країні жінки налаштовані критичніше, ніж чоловіки). Високоагресивні респонденти рідше оцінюють як теракти майже всі запропоновані приклади насильницьких дій (винятком є оцінка вбивства представника влади у своїй країні).

Більшість опитаних дала негативну оцінку відомим терактам у Нью-Йорку 2001 року. Дуже незначна частина респондентів заявила про своє індіферентне ставлення до цих подій (винятком були 22 % високоагресивних студентів). Поряд з тим, приблизно кожен третій респондент вважає, що Америка заслужила такий теракт. Чоловіки так вважають удвічі частіше, ніж жінки. Закономірним є також те, що зі зростанням рівня агресивності зростає і міра підтримки такого варіанту

відповіді.

На наш погляд, можна зробити висновок, що ставлення опитаних студентів до вибухів нью-йоркських хмарочосів залежить від їх політичних установок (а конкретно – від антиамериканських установок).

Таблиця 3

**Відповіді на запитання
“Яке ваше ставлення до терактів у США 11 вересня 2001 року?”**

Варіанти відповідей	Групи підослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Негативне, це жахливий і кривавий злочин	63	52	69	75	66	44
Мені, в цілому, це байдуже (це проблема США)	8	5	10	0	6	22
США, на мій погляд, заслужили це	29	43	21	25	28	33

Як можна побачити, загальне емоційне ставлення до тероризму є негативним. Поряд з тим, дуже поширеним є диференціальний підхід до оцінки тероризму, згідно з яким позитивна або негативна оцінка конкретного теракту залежить від того, хто виступає в ролі жертви. Серед студентів-чоловіків такий підхід зустрічається частіше, ніж серед жінок. Частота такого підходу корелює також з рівнем агресивності. Цікаво, що майже кожен четвертий опитаний юнак вважає тероризм єдиною можливим та ефективним інструментом боротьби слабкого з сильним (тобто фактично виправдовує його). Таким чином, фактор статі досить сильно пов'язаний із загальним ставленням до явища тероризму, і цей зв'язок більший навіть у порівнянні з фактором агресивності.

Таблиця 4

**Відповіді на запитання
“Як ви в цілому ставитесь до явища тероризму?”**

Варіанти відповідей	Групи підослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Це один з жорстоких та огидних злочинів проти людей	70	43	83	50	76	44
Це єдино можливий та ефективний засіб боротьби слабкого із сильним	8	24	0	0	8	11
Це ні добре, ні погано, все залежить від того, хто і проти кого здійснює теракт	21	49	17	50	16	33

Заслужують на увагу результати відповідей на запитання щодо мотивів, якими можна виправдати здійснення теракту. Лише чверть від загальної кількості респондентів вважає, що жодними мотивами не можна його виправдати. Найчастіше як мотив виправдання називалась боротьба з іноземними окупантами (вірогідно, що студенти історичного факультету

мали на увазі, насамперед, партизанський рух у роки Вітчизняної війни). Часто також згадувались такі мотиви, як боротьба за права і свободи, встановлення нового, справедливого суспільного ладу. Найрідше обирався мотив боротьби із ворогами своєї релігії, що є закономірним, адже більша частина українських студентів має низький рівень релігійності.

Як і в усіх попередніх випадках, характер відповідей респондентів був пов'язаний з їх статтю та рівнем агресивності. Так, юнаки частіше, ніж дівчата вважали, що теракт можна виправдати різними мотивами. Це ж стосується і респондентів з високим рівнем агресивності.

Таблиця 5

Відповіді на запитання
“Як ви вважаєте, які мотиви можуть виправдати людину,
яка здійснює терористичний акт?”

Варіанти відповідей	Групи підослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Боротьба за свободу свого народу проти іноземних окупантів	60	76	52	100	56	67
Боротьба із противниками своєї релігії	5	10	2	25	0	22
Боротьба за встановлення нового, справедливішого порядку	33	29	36	25	34	33
Помста за товаришів або родичів	19	33	12	0	18	33
Злидні	13	14	12	0	10	33
Брак прав і свобод	38	43	36	50	34	56
Наявність нервово-психічного розладу	25	29	24	50	26	11
Нерівні сили та можливості в порівнянні з супротивником	13	29	5	25	8	33
Ніякі	25	19	29	0	28	22

Відповіді студентів щодо санкцій за здійснення терактів віддзеркалюють їх загальне ставлення до явища тероризму. Близько половини респондентів вважають що такою санкцією повинна бути смертна страта або довічне ув'язнення. Поряд з тим, чимала частина опитаних диференційовано ставиться до санкцій, вказуючи, що вони можуть бути як негативними (покарання), так і позитивними (нагорода) – в залежності від того, ким і проти кого здійснюється теракт. Чоловіки та високоагресивні особи вважають так частіше, ніж інші групи опитаних (крім того, останні не згодні, що за теракт слід карати стратою).

Оцінка студентами потенційної можливості стати учасником підготовки або скоєння теракту виявила несподівані результати. Із загальної кількості опитаних лише половина чітко визначилася з тим, що ніколи і ні за яких обставин не братиме участі в терористичній діяльності. Близько третини не змогли точно спрогнозувати свою поведінку щодо такої можливості. 17 % від загальної кількості респондентів гіпотетично припускають свою участь у підготовці теракту і 10 % – у здійсненні теракту.

Частота відповідей на ці запитання корелює із статтю та рівнем агресивності.

Таблиця 6

**Відповіді на запитання
“Як ви вважаєте, чого заслуговують люди,
які беруть участь у здійсненні терактів?”**

Варіанти відповідей	Групи піддослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
Смертної кари	25	24	26	25	30	0
Довічного ув'язнення	35	29	38	25	34	44
Тривалого тюремного ув'язнення	10	5	12	0	10	11
Це залежить від того, хто і проти кого здійснює теракт (може бути покарання або нагорода)	30	43	24	50	26	44

Існування двох останніх груп, на наш погляд, можна пояснити двома факторами. По-перше, це вікові особливості респондентів: схильність певної частини юнаків до екстремізму, а також недостатньо розвинуті навички саморозуміння і рефлексії. З іншого боку, не можна відкидати і впливу об'єктивних соціальних чинників – наявність соціально-економічних проблем, почуття фрустрації та несправедливості серед певної частини населення.

Нами окремо аналізувались результати опитування тих респондентів, які дали позитивні відповіді на останнє запитання (про можливість взяти

Таблиця 7

**Відповіді на запитання
“Як ви вважаєте, чи змогли б ви, за певних умов, брати участь
а) у підготовці теракту; б) у здійсненні теракту?”**

Варіанти відповідей	Групи піддослідних (%)					
	Загал	Ч	Ж	АНС	АС	АВС
а) ... у підготовці теракту						
Так, але лише у крайньому випадку	17	33	10	0	18	22
Ні, ніколи і ні за яких обставин	46	24	57	50	48	33
Не можу сказати точно	37	43	33	50	34	44
б) ... у здійсненні теракту						
Так, але лише у крайньому випадку	10	24	2	0	8	22
Ні, ніколи і ні за яких обставинах	54	29	67	75	56	33
Не можу сказати точно	35	48	29	25	34	44

участь у підготовці/здійсненні теракту). Серед респондентів, які заявили про потенційну готовність взяти участь в організації теракту, виявилось 7 юнаків та 4 дівчини (всього 11 осіб). Переважна більшість з них (9 осіб) мала середній рівень агресивності, а 2 особи – рівень вище середнього. При тому, що більшість цих респондентів вважає, що тероризм являє

собою серйозну проблему для світу (55 %) або окремих його регіонів (27 %), відповіді на інші запитання мають свою специфіку. Так, більшість таких респондентів (64 %) вважає виправданими вересневі теракти 2001 року в США; 45 % оцінюють тероризм як ефективний спосіб боротьби слабкого з сильним; 55 % вважає, що за теракт можливі як покарання, так і нагорода.

Слід при цьому відзначити, що з 11 осіб цієї групи лише 6 заявили, що вони за певних умов узяли б участь у здійсненні теракту. Ця група "екстремістів" складалась з 5 юнаків та 1 дівчини, які мали як середні рівні агресивності (4 особи), так і вище середнього (2 особи). Майже всі (5 осіб) виправдовують терористичні дії, хоча при цьому і визнають, що тероризм є серйозною проблемою сучасності.

Одержані результати дозволяють вести мову про те, що оцінка власної готовності брати участь у терористичній діяльності залежить не стільки від індивідуально-психологічних особливостей людини, зокрема рівня агресивності, скільки від її світогляду.

Висновки

Невеликий обсяг загальної вибірки не дає можливості виявити закономірності. Поряд з тим, одержані результати дали змогу окреслити низку тенденцій та зробити певні висновки.

Більшість опитаних студентів усвідомлює небезпеку тероризму для світу в цілому. Їх уявлення про сутність та форми тероризму складаються, головним чином, під впливом повідомлень засобів масової інформації. Найчастіше з терористичним актом асоціюються такі події, як захоплення заручників та вибух у багатолюдному місці.

Поряд із негативним загальним ставленням до тероризму, широкого поширення дістала диференційована оцінка тероризму, згідно з яким оцінка конкретного теракту та санкції за його здійснення залежать від того, хто і проти кого його здійснює. Яскравим прикладом цього є фактично позитивне ставлення частини студентів до вересневих терактів 2001 року, скоєних у США.

Когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти атитюдів щодо тероризму пов'язані з такими факторами, як стать та рівень агресивності особистості. У цілому, представники чоловічої статі та високоагресивні індивіди менш критично ставляться до тероризму, ніж представники жіночої статі та індивіди з низькими та середніми рівнями агресивності. Поряд з тим слід зазначити, що ставлення особистості до тероризму залежить і від її ціннісних орієнтацій, світогляду.

Певна частина нинішніх студентів гіпотетично допускає думку про власну участь у терористичній діяльності в пасивній або навіть активній формі. Є також студенти, які не можуть точно визначитися з можливістю своєї участі у терористичній діяльності. Існування цих двох груп переконливо свідчить про необхідність проведення психопрофілактичної роботи серед сучасної молоді.

Перспективними напрямками подальших комплексних досліджень, на наш погляд, можуть бути: встановлення специфіки ставлення до тероризму студентів вузів різного профілю, виявлення зв'язку таких атитюдів з ціннісними (зокрема – політичними та релігійними) орієнтаціями особистості. Сподіваємось, що наукова розробка цих питань хоча б частково послужить справі профілактики тероризму.

Література:

1. **Айвазова С. Г.** Левый радикализм в идейно-политической жизни Франции: 1958 – 1981. – М.: Наука, 1986. – 150 с.
2. **Головаха Є.** Ставлення до влади і політичний вибір молоді України / / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. - № 1. – С. 117 – 127.
3. **Кожушко Е. П.** Современный терроризм: анализ основных направлений. – Минск: Харвест, 2000. – 448 с.
4. **Ольшанский Д. В.** Психология терроризма. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
5. Социология молодежи: Учебник / Отв. ред. проф. В. Т. Лисовский. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 460 с.
6. **Суворов А. И.** Политический терроризм в России XIX – начала XX веков. Истоки, структура, особенности // СОЦИС. – 2002. - № 7. – С. 54 – 61.
7. **Тарасов А.** Черная кошка на красном фоне // Октябрь. – 1998. - № 10. – С. 154 – 159.
8. **Шафета П.** Убийство міністра Перацького // Дзвін. – 1990. - № 1. – С. 69 – 82.
9. **Яцько А.** Онтологія насильства: терор і тероризм як елементи політичної боротьби // Визвольний шлях. – 1998. - № 9 (С. 1070 – 1079) – 10 (С. 1170 – 1179).